

Vlasništvo, baštinsko pravo i porezi u svjetlosti istorijskog razvoja čovječanstva

U V O D :

Da mognemo lakše razumjeti i osvijetliti ovo pitanje u raznim fazama i pojedinostima, predočićemo ga kroz tri etape: prošlost, sadašnjost i budućnost, koje sve tri faze sačinjavaju život čovjeka, od najstarijih vremena do u neizmjernu budućnost koje život predstavlja kao lanac sa puno karika, — pa ako i jednu kariku odstranimo, — lanac gubi svoju vrijednost i zadaću. Život dakle mora imati potpun broj povezanih karika u lancu.

Prošlost možemo označiti kao laku i meku uspomenu, čija pozlačena zraka liči na zalaz sunca na zapadu, sadašnjost imade nešto svjetlosti, — dočim nam budućnost pretskazuje nešto tajanstveno i mračno, što ljudski um ne može dokučiti, nego samo razvitkom kulture i civilizacije naslutiti sve one kolosalne radnje i pothvate, koji će se preko naše praunučadi izvršiti.

Sve ove faze vremena i razvoja ljudskoga života treba poštivati: prošlost radi naslijeđenog dobra i koristi od naših pradjedova; sadašnjost shvatiti najozbiljnije radi lične i društvene moralne i materijalne koristi. Radeći dobra i plemenita djela, treba gledati sa dobrom vjerom u budućnost, — da bi naša unučad crpila što veću korist od sadašnjice, koja bi za nih bila svjetla prošlost i plemenita uspomena.

U koliko se može pogledati nazad u razvoj ljudskoga društva, prva ljudska zajednica bila je horda. Tek sa namnožavanjem i otežavanjem pribavljanja životnih namirnica, nastupilo je cijepanje i razdvajanje hordâ i traženje novih staništa. Čovjek dakle, nije došao na svijet gotov kao više kulturno biće po zapovjedi providnosti, kako se to tvrdi o prvom biblijskom paru: on je u beskrajno dugom i laganom procesu razvijanja prošao kroz najrazličnija stanja i prolazeći kroz promjenljive kulturne periode i neprestano diferenciranje u svima dijelovima svijeta, uzdizao se postepeno do sadašnje kulturne visine. Ovu zavjesu, koja je prikrivala najstariju istoriju razvitka našeg roda, počeo je svojim ispitivanjem poslije Bachofena skidati veliki broj učenih ljudi kao: Tulor, Mac Leman, Lubock i drugi. Ovima se pridružuje svojim temeljnim djelom Morgan, kojega je opet do-

punio Fridrik Engels nizom istorijskih činjenica ekonomske i političke naravi,¹⁾ koje su prosule množinu svjetlosti na mnoge nerazumljive pojave u životu naroda višeg i nižeg kulturnog razvitka.

1. Privatno vlasništvo kao regulator stvaranja i formiranja društvenih zajednica.

Osnovna misao čovjeka je samoodržanje. Logična posledica tomu je nastojanje, da egzistencija bude što sigurnije obezbijedena. Saznanjem, da pojedinac sam sobom nije u stanju podmiriti ni najvažniji dio svojih potreba bez pomoći i staranja drugih ljudi, nagnala ga je da potraži ljude čiji interesi ne kolidiraju s njegovim. Tako se je prešlo grupisanju ljudi. Razvojem života došlo se do zaključka, da će interesi pojedinaca biti najbolje zaštićeni u organizaciji t.j. u jednoj od njenih članova stvorenoj ličnosti, koja na poseban način manifestuje volju skupine. Ne upuštajući se u hronično nizanje, niti raznim načinima obilježeno razlikovanje organizacija, može se reći, da su u današnjem društvu istorijski uzroci protkani životnim potrebama i savremenim idejama, najglavniji inicijatori stvaranja organizovanih ljudskih zajednica.

Rekli smo, da je prva ljudska zajednica bila horda²⁾. Tek sa namnožavanjem i otežavanjem pribavljanja životnih namirnica, koje su u početku bile korenje, jagode, voće, nastupilo je cijepanje i izdvajanje horda i traženje novih staništa. Narodi dakle na primitivnom stupnju kulture poznaju samo zajedničko vlasništvo. Prelaz od zajedničkog do privatnog vlasništva nije se razvio preko noći, nego se prikazuje kao dugi put kulturnog razvijanja o čemu će biti kasnije govora.

S postankom privatnog vlasništva i s njim vezanog naslednog i baštinskog prava nastale su u društvu osjetne razlike i suprotnosti, — javljaju se razni antagonistički interesi. Velik dio društva nije bio slobodan. Novčana privreda postavši neizbježivom stvorila je prije nepoznate dužničke odnose. Borbe protiv

¹⁾ Levis Morgan: Uralte Gesellschaft.

Fridrik Engels: Porijeklo familije, privatnog vlasništva i države

Cunow: Rodbinske organizacije kob australiskih crnaca.

Schäffle: Prastaro vlasništvo.

Bachofen: Mutter — Recht.

Herbert Spencer: L'individu et l'État.

²⁾ Ed. Mayer: O počecima države i njezinom odnošaju prama spolnim savezima u narodnosti.

vanjskih neprijatelja i suprotni interesi u unutrašnjosti, kao i različiti interesi i odnosi među zemljoradnjom, zanatom i trgovinom kao objektima privatnog vlasništva, iziskivali su zamršene pravne odredbe, i naročite organe koji su bdili nad redovitim kretanjem društvenog stroja i presuđivali sporove. Isto to vrijedi za odnose između gospodara i robova, dužnika i vjerovnika. Ovakvo stanje, stvoreno privatnim vlasništvom, tražilo je jednu jaku ruku, koja bi sve ove odnose nadgledala, vodila, uređivala zaštićavala i kažnjavala. Postala je država, kao nužni produkt suprotnih interesa, što su se pojavili u novom društvenom uređenju, produkt stvaranja privatnog vlasništva i negovih objekata. Dakle, država je danas najjača organizacija, koja štiti i uzdržava vlasništvo. Ona zakonima zajemčuje vlasniku njegov posjed i na temelju zakonski utvrđenog uređenja izlazi pred napadača kao sudac i branitelj. —

U minulim vijekovima nose i najkulturniji evropski narodi na sebi tragove feudalnog gospodstva, u političkim društvenim, pa i u gospodarskim uredbama. Feudalni sistem sa stanovišta gospodarskog znači prevladu zemljoradničkog gospodarstva industrijom, prevladu naturalnog gospodarstva (izmjenju dobara, plaćanje poreza in natura i t. d.) nad novčanim gospodarstvom. Radnja, potrošak, razdioba dobara, izmjena dobara, s obzirom na grupisanje i razdiobu posjeda, vladala su u Evropi dva načela: *načelo slobodne diobe i nerazdjeljivosti posjeda*. Prema ovim dvama načelima razvio se i posjed. Gde je vladalo načelo nerazdjeljivosti posjeda, razvile su se velike, u glavnom tri vrste posjeda: veliki posjed, latifiudije i fideikomis, gde je vladalo načelo slobodne diobe, razvili su se: srednji, mali i sitni posjed. Svaka ova vrsta ima posebno značenje u narodnom gospodarstvu.³⁾

U našim krajevima bile su zadruge, koje su takođe izraz veleposjeda, jer je zemljište pripadalo cijeloj zadrugi. Zadruga je sebi birala glavara ili starešinu između svojih muških članova, koji je zadrugu zastupao pred vlastima, a u zadrugi obavljao ekonomski posao, dok su ostali članovi obavljali ručni (tehnički) rad. Nositelj prava vlasništva nad zemljištem bila je dotle, cijela zadruga. — U Dalmaciji i Primorju vladala je još od francuske vladavine sloboda diobe i jednako pravo među djecom. Otuda je nastalo komadanje zemljišta na male posjednike. U

³⁾ J. Vrbanič; Počela političke ekonomije.

Francuskoj, Italiji i Nemačkoj bila je uobičajeno takođe dijeljenje zemljišta, a u Austriji je vladalo nasledno pravo (Auerbenrecht) skopčano sa nerazdjeljivošću posjeda (Bestiftungszwang).⁴

Istorija nam, dakle, jasno predočuje, da je privatno vlasništvo zasnovano na feudalnom sistemu, bilo uvijek izraz jedne manjine velikposjednika, pa se s pravom Ljudevit XIV. držaše državom: *L'état c'est moi* (Država sam ja). Većina je plebs, vile multitude, narod. Slično ovome je bilo i kod starih Rimljana. „*Salus rei publicae suprema lex*“ (Dobro zajednice, neka bude vrhovni zakon), staro je rimsko osnovno pravno načelo, kao što je poznato. Ali tko je stvorio rimsko društvo? Svakako maleni broj rimskih građana, koje se je na temelju svoga privatnog vlasništva branilo od miliona robova.

Istom kad je velika francuska revolucija na temelju svojih poznatih načela: slobode, bratstva i jednakosti, dovela individualizam do pobjede, djelomice odmah, djelomice posredno, s vremenom, privatno vlasništvo je zauzelo ono mjesto, koje zauzima i danas u jednoj modernoj zemlji. Jasno je međutim, da čovjeku neće nikada biti moguće, da apsolutno spreči stvaranje štetnih organizama u prirodi, ali mu je uvijek moguće, da svoju društvenu organizaciju, koju je on sam stvorio, popravi tako, da ona svima stvara povoljne uslove za egzistenciju, da svakom pojedincu daje podjednaku slobodu razvijanja, pa da mu nije potrebno, da svoj nagon za imetkom ili svoju ambiciju, podmiruje na račun ostalih. „Neka se proučavaju uzroci zločina i neka se ostranjuju, pa će biti i zločini ostranjeni „kaže Häcke⁵ a gotovo najveći broj zločina je posljedica rdavog rukovanja vlasništvom u opšte i njegovoj nesrazmjernoj podjeli.⁶

2. Značaj vlasništva sa gledišta ekonomskog.

Pretstavimo odmah s početka prirodu u odnošaju sa vanjskim svijetom, kako nam to religija govori:

Sve je stvoreno voljom Božanstva bez ikakve zaprijeke: *fiat lux, et lux facta est!* Tako je Bog stvorio zemlju, stavivši na njenu površinu i u njenu utrobu mnoštvo za čoveka korisnih stvari. Stavio je među te stvari i stalne sile: težu, šupljikavost, pruživost, toplotu, svjetlost, i dao mu ih besplatno.

⁴) J. Rul, pr. citat.

⁵) Hächel: Prirodna povijest stvaranja.

⁶) Prato u svojdj „Drzavi“: Zločini imaju svoj uzrok u neobrazovanosti rdavom odgoju i *imovnom uređenju države.*

Ljudi počeše raditi na ovome gradivu i raspolagati sa ovim silama, čineći time sami sebi usluge. Ove usluge izmjenjujući se s jedne i druge strane, rodile su misao o vrednosti, a vrednost temeljnu misao o vlasništvu.

Tako je svaki postao vasnik u razmjeri svojih usluga. Ali sile i gradivo, koje su od početka date čoveku besplatno, ostale su i ostaće za sva vremena besplatno. I priznajući zemlji, prirodni pokretačima i oruđu što je njihovo, naime: svojstvo proizvodnja koristi, treba da odmah odijelimo od njihova, što im se krivo pripisuje: sposobnost stvaranja vrijednosti, sposobnost, koju posjeduju jedino usluge izmjenjene među ljudima. Ovaj veoma jednostavni pojam, daje pravu sliku vlasništva s ekonomskog gledišta, uspostavljaajući njegov pravi značaj u odnosu prema jednom društvenom poretku.

Bitno i neograničeno bogatstvo leži, kao što smo kazali u koristi. Ona je jedina u odnošaju sa našim potrebama, i čovek koji radi jedino nju ima pred očima. Ipak treba da se obazremo na pojavu, koju u tom pogledu proizvoda društvo: u osamljenosti je čovek nastojao da postigne korist, a nije se brinuo za vrijednost, o kojoj nije za njega postojao ni pojam. U društvenom stanju naprotiv, čovek nastoji da postigne vrijednost, a ne brine se za korist. Stvar koju je proizveo ne mora biti namenjena njegovim vlastitim potrebama.

Da obnovimo: Čovjek, koji radi sam za sebe ima pred očima *korist*. Čovjek, koji radi za druge ima pred očima *vrijednost*.

Vlasništvo dakle, kao što smo u početku ovog poglavlja naglasili počiva na vrijednosti, a pošto je vrijednost samo neki odnošaj, slijedi iz toga, da i vlasništvo nije drugo već stalan odnošaj. I kad nebi bilo u svijetu više od jednog čovjeka, nikada se ne bi misao o vlasništvu pojavila u njegovoj glavi. Ljudi su, dakle vlasnici samo u odnošaju jednih prema drugim, a raspoznaju se kao takvi u izmjenama vrijednosti.

Međutim sa ovim nitko ne poriče, da postoje dobra, koje ljudi uživaju besplatno i zajedno na potpuno istom stepenu. Svi su ljudi jednaki pred težom, koja ili veže za zemljište, pred zrakom, svetlom sunca, strujom vode. Tu nema ni usluga, ni vrijednosti ni vlasništva, ni mogućeg napretka. Ovde je sa gledišta, koristi jednako bogat Diogenes i Aleksandar veliki, sa stanovišta vrijednosti, Aleksandar je isto tako bogat, kao i Diogenes.

Ovo neizmjerno, zajedničko blago, koje nema nikakvog,

posla sa vrijednošću ili vlasništvom Proudon: prirodna dobra, u opreci sa stečenim dobrima. Say ga naziva prirodno vlasništvo u opreci sa društvenim bogastvom; Considérait kaže: prirodna glavnicu u opreci sa stvorenom glavnicom.⁷⁾ Znači: Među ljudima postoji zajedničko blago u jednakim i besplatnim užicima.

Unekoliko osnovnih misli ovoga poglavlja možemo zaključiti, da je vlasništvo sa ekonomskog gledišta stalna vrijednost, a ono što nema vrijednosti je besplatno i zajedničko. — Ovo malo objašnjenje, biće nam kao tumač našeg daljeg izlaganja.

3. Vlasništvo sa gledišta pravnih nauka i sređivanje vlasničkih odnosa

A. Razvoj i značaj privatnog vlasništva.

Istorija uči, da je u starom srednjem, pa i u novom vijeku do nedaleke prošlosti u svim državama bio velik dio naroda, koji nije bio slobodan. Razlozi tomu nisu bili jedino političke naravi već i velikim dijelom gospodarske. Jači narod podjarmio je svoga slabijega susjeda u tu svrhu, da susjedovu zemlju proglasi svojom, a na njoj smatrajući narod svojim robom, koji je imao tu zemlju obrađivati i njene plodove gospodaru donositi, ili barem neku određenu svotu, ili kakav harač u naravi dati. U srednjem vijeku svaki slobodni građanin imao je svoju zemlju, svoj imetak. Tko nije toga imao, nije mogao kao slobodan živjeti. Zato su mnogi inače slobodni vlasnici dali svojoj imetak u zaštitu jačih susjeda ili samostana, te time postali kasnije neslobodnima ili kmetovima svoga štićenika. Ovakav poredak potrajao je u Evropi do konca XVIII., pa velikim dijelom još i kroz prvu polovicu XIX. vijeka. Istom, francuska revolucija stresla je ove verige staleških povlastica s francuskog naroda, a iz Francuske prešle su ideje slobode i jednakosti i u druge narode.

I tako eto danas jasno vidimo, da je dobitak lične slobode imalo ne samo političku vrijednost za pojedince, tako da je narod, ili u neku ruku svaki pojedinac postao nosiocem državne

⁷⁾ Proudon: Kapital i renta.

Leon Say; Demokratsko riješenje pitanja o porezima.

Considérait: Propriété et Loi; Propriété et S poliation.

E. Renau: L' avenir dela science.

Fr. List: Das nationale System der polit. checonomie.

suverenosti, o čem ovdje nije mjesto da se dalje raspravlja, već je ta sloboda dopriniela i gospodarstvenom preporodu. Nego najviše je skopčana sa ličnom slobodom, sloboda imetka, jer je upravo ona prva rodila ovu drugu. Slobodno kretanje osobe, donijelo je sa sobom i slobodno gibanje njezina vlasništva.

Kao što se može prava djelatnost i rad razviti samo pod uvjetom lične slobode, tako se može i privređivanje razviti jedino pod uvjetom, da onaj koji radi bude potpuno siguran, da svoju muku i zaradu može u svako vrijeme uživati po svojoj volji; da mu njegove muke ne može niko oduzeti, niti mu braniti, da se svojom zasluženom imovinom po volji služi. Ovaj uvjet zove se pravo slobodnog vlasništva.⁸⁾

Vidjeli smo u početku našeg izlaganja da narodi na primitivnom stupnju kulture ne poznaju nego zajedničko vlasništvo, Prijelaz od skupnog do privatnog vlasništva nije se preko noći razvio, već se prikazuje kao dugi put kulturnog razvijanja. Znanstveno je utvrđeno, naročito djelima Belgijanca *Laveleya*⁹⁾, da je prije nastalo vlasništvo nad pokretninama, nego nad nekretninama. Pojedinci počimaju prisvajati u isključivi posjed najprije malene stvari, koje su služile ličnoj upotrebi, n. pr. rublje, oružje i t. d. Iza toga je slijedilo isključivo prisvajanje prava na pokretan imetak n. pr. stoku, i t. d. A najzad iza dugoga vremena dolazi na red dijeljenje i prisvajanje nekretnina, n. pr. zgrada te napokon isključivi posjed zemljišta. Povod je prisvajanja dobara u isključivo vlasništvo, dala narodu različita priroda pojedinaca: jedan je u zadruzi preko svega sebičan, drugi nehajan; jedan u zadruzi može biti vrlo radin, brižan i marljiv, drugi bi samo spavao, uživao i trošio, K ovim čisto socijalnim razlozima obično se pridruže i politički, jer istorija prikazuje narode obično već u nekoj političkoj organizaciji, koja već sama sobom donosi zapovijedajuću i slušajuću stranu u društvu.

I ovim se je zajednički plemenski posjed razdijelio u združnu ili obiteljsku; a odavde do osobnog vlasništva zemljišta bio je samo jedan korak. Kod Grka i Rimljanâ, osobito kod ovih zadnjih, razvilo se privatno vlasništvo do potpunosti. U tančine izrađeno rimsko pravo pokazuje privatno vlasništvo skoro u svim mogućim odnošajima modernog doba. Zato gotovo nema civilizovanog naroda u Evropi, koji nije uz promjene veći, ili

⁸⁾ E. de Leveye: Élement d'économie politique.

⁹⁾ Häckel: Prirodna povijest stvaranja.

manji dio rimskoga prava primio u svoje pravo. Pojmove „posjed“ (possessio) i vlasništvo (dominium) koji se u običnom životu toliko slabo razlikuju, a u pravničkom su jeziku toliko oprečni, rimsko je pravo oštro otsjeklo, da pojmovi u istom smislu danas vrijede. Ovo nije malena stvar, jer se precizovanjem ovih pojmova udario temelj pravnom odnošaju osobe spram stvari vanjskog svijeta i spram društva. Ovim je stvorena solidna podloga gospodarskim jedinicama, i temelj na kome je mogao pojedinac razviti sve svoje sile na svoju vlastitu korist. Jer uporedo s pravom vlasništva razvijale su se i odredbe, koje su to pravo štatile protiv neovlaštenog uplitanja treće osobe u tuđe vlasništvo.

Jedna od najzamašnjih posledica, što je imao razvitak prava vlasništva je razdioba zemljišta u isključivi posjed. Ova razdioba zemljišta na pojedina vlasništva postala je pravom ekonomskom nuždom, kada se je narod tako namnožio, da ga skupljanje prirodnih darova (n. pr. lov, ribarenje) više nije moglo hraniti, već se je morao dati na obrađivanje zemlje. A budući da nitko nije voljan, da što radi i žrtvuje za drugoga, to je privatno vlasništvo postalo gospodarskom nuždom.

Rimsko je pravo dakle preživjelo rimsku državu, te je postalo većim ili manjim dijelom svojinom zapadno-evropskih naroda. To pravo je obradilo pojam vlasništva i stavilo ga na postulat slobodnog raspolaganja svojom imovinom.

Međutim u istom času stupilo je potpuno na snagu pitanje, koje je bilo tek načelno riješeno: kako će se izvršiti razdioba zemljišta i odrediti vlast nad njim. Pri riješavanju ovoga pitanja imala je država paziti raznovrsne interese: na interese samoga posjednika, na interese samoga gospodarstva i na interese države. U prvom slučaju trebalo je imati na umu, da je seljaku bilo glavno, da zna što je njegovo i da uzmogne po svojoj volji određivati sa svojim posjedom za života i na smrti. Sa gledišta narodnog gospodarstva trebalo je stvoriti mogućnost da zemljištu poraste vrijednost. Prema tome je trebalo zemljište učiniti pokretnim, te ustanoviti diobne norme. Napokon sa stanovišta svojih interesa morala je država paziti na to, da se stvoři takav posjed, koji će biti sposoban za život i napredak, te biti što jači platac poreza. No kako ovo važno pitanje ima svoju posebnu istoriju i čini komponentu našeg dosadašnjeg i idućeg razlaganja, to je prijeko potrebno da mu posvetimo naročito mjesto.

B. Katastar kao podloga ličnom ili stvarnom kreditu u vidu temeljne izrade baštinskih knjiga

Stalnim naseljavanjem u pravno uređenoj zajednici vlasništvo nad nekretninama dobilo je svoj pravi izražaj naročito onda, kada je postao objekat ličnog ili stvarnog kredita i hipoteke. Dakle, stabilizacijom društvenog života i stvaranjem privatnog vlasništva, nekretnine postaju vidan faktor u narodnom gospodarstvu i društvenom životu. Zbog toga je razumljivo u nastojanje svake države, da se pravni odnosi zemljišnog vlasništva što bolje regulišu, kako bi njegova kreditna osnova bila stabilnija i time se isključila svaka mogućnost sumnje u njenu postojanost i veritet. Ovu konstantnost i stabilnost zemljišnog vlasništva odnosno hipotekarnog kredita, mogu pružiti samo dobro i savjesno izraden katastar zemljišta i njegovi mezimci: moderno na osnovu njega uređene zemljišne i baštinske knjige. —

Zamjena dobara ima korijen u razlici potreba i razlici sposobnosti pojedinaca te u odnošaju čovjeka spram prirode i društva. Čim su ove osobne razlike veće i spomenuti odnošaji različitiji, tim je zamjena dobara nužnija i veća¹⁰⁾.

Zamjena dobara počinje ondje, gdje se je narod popeo do nekog stupnja kulture, gdje je već razdioba rada počela. Jasno je, da se zamjenjivati mogu samo takva dobra, koja su sposobna za zamjenu, odnosno za promet. U svakom slučaju su ova dobra takove prirode, da ne nastaju bez ljudske suradnje i da ne mogu biti bez ikakve muke svojinom svakoga. Zamjena dobara donosi sa sobom potrebu, da se odredi neko mjerilo dobara i potreba. Mi smo već spomenuli u drugoj tački ovoga razlaganja (Vlasništvo sa ekogomskog gledišta), da potreba dobru daje vrijednost, ali sama potreba nije jedina okolnost, o kojoj vrijednost nekog dobra zavisi. Potreba, dakle, čini neku stvar dobrom, ali upotrebivost joj daje posebnu vrijednost. —

Ma koliko da je, koji pojedinac samoživ i nastran uvijek će i nad njega život izazvati potrebu, da zatraži pomoć od svojih bližnjih. Ako je neko pružio ovu pomoć bez očekivanja povrata danoga, tada je to milostinja ili dar, što u ovaj čas, nije ni od kakog osobitog značaja za naša razmatranja. Međutim, ako se sigurnost za povratak zasniva na vrijednosti izvesne stvari, koja jamče za povratak danoga, tada je to stvarni kredit. I dok mi-

¹⁰⁾ Lorković: Osnovi političke ekonomije.

lostinja ne stvara nikakav pravni odnos između pojedinaca, dotle je kreditno davanje obilježeno baš stvaranjem pravnog donosa između stranaka i zahtjevom za povratak danog. —

Nekretnine su zbog svojih naročitih osobina već dugo postale najpouzdanije mjerilo koristi i pokriće stvarnog kredita. Prvi je razlog u tome, što do nedavna nije bilo druge znatnije imovine od zemljišnog posjeda, niti drugog većeg dohotka za posjednika, kao ni zgodnijeg predmeta za oporezivanje. A drugi je razlog posve prirodan. Tko ima zemlje na kojoj i od koje živi, tome je mnogo stalo do toga da tu zemlju u miru uživa i zato rado daje državi srestva da se uzmogne obraniti od vanjskih neprijatelja, i da kod kuće održi što veću sigurnost, red i mir. Očito je, da će nekretnine to i dalje ostati, pa makar kakav oblik uzela proizvodnja i privreda u našem društvu. Kad se još k tome uzme u obzir današnje vrijeme industrijalizacije privrede, postale su nekretnine danas jedan od presudnih faktora.

Glavna poluga današnjeg gospodarstva je kredit, pa je i razumljivo nastojanje svake zajednice, da kreditna osnova bude što stabilnija i da se isključi svaka mogućnost sumnje u njenu postojanost i istinitost. Od svakog stečenog prava se traži, da objekat prava bude jasno opisan, da se ne može posumnjati o njegovoj postojanosti ili definiciji. Kad je govor o pravu nad nekretninama, objekt mora biti tačno definisan u pogledu dimenzija (površine), položaja i oblika. Ovo se može osigurati i jedino pravilno postići na osnovu sistema katastriranja izrađenoj grafičkoj prestavi, odnosno planu. Katastar je dakle, najizrazitiji i najsavršeniji instrumenat javne izmjene dobara i realnog kredita na bazi moderno uređenih zemljišnih knjiga.

Razumljivo je, da ovo nije neka nova potreba, nego je država uvijek s obzirom na pojačanje privrede nastojala da zavede neku vrstu kontrole ili da jače, istakne pravne poslove u vezi sa nekretninama. Na ovo nas upućuju oni agri limitati et arcifimi, agrarne reforme staroga Rima, rimski ager divisus et assignatus, a naročito ustanova censusa, jer se je moralo svako zemljište izmjeriti i propisati.¹¹⁾ U Egiptu su za faraona Sesostrisa (oko 1950 g. pre Hrista) geometri, zvani harpedonapti popisali svu zemlju oko Nila, da bi se poslije poplave lako moglo ustanoviti posjedovno stanje. I stari Grci imali su nekakve zemljišnike,

¹¹⁾ J. Rul: Historija zemljišne knjige, Zagreb 1931.

Dr. Ferolo Čulinović: Zemljišna knjiga i njeno osnivanje, Zagreb 1931.

koji su vršili popis zemljišta i vlasnika na čempresovim daščicama.¹²⁾ Slični tragovi našli su se u drugim zemljama starog orijenta. Sve su ove evidencije i ako fiskalnog karaktera poslužile kao osnovica, s koje su se tokom vremena pod uticajem veće izmene dobara razvili današnji oblici katastra i zemljišnih knjiga.

Što se tiče pribavljanja svojine na nepokretnim stvarima, u starom rimskom pravu bio je jednak za pokretne kao i za nepokretne stvari.¹³⁾ Tradicionibus.... domnia rerum, non undis pactis trausferruntur.¹⁴⁾ Po germanskom pravu stranke su međutim lično dolazile sudu i davale potrebne izjave o prenosu svojine. Ove su izjave docnije unošene u naročite knjige, poznate pod imenom baštinskih knjiga. Kasnije su ove baštinske knjige, uslijed nepouzdanih podataka o zemljištu, izrađene na osnovu katastarskih knjiga i karata, pa se sve baštinske knjige u Nemačkoj zasnivaju na *katastru*. U Francuskoj, Belgiji, Holandiji, većem dijelu Italije vlada još i danas dosta nesavršen oblik baštinskog prava u vidu transkripcija i inskripcija, da u Austriji po ugledu na Nemačko pravo usvojen je sistem publiciteta. Ovaj sistem publiciteta ušao je iz austrijskog prava i u srpsko pravo u vidu tapije, pa pošto ovo pitanje naročito mjesto zauzima u našim baštinskim odnosima, to ćemo o njemu, kao i navedenim sistemima baštinskoga prava, govoriti posebno. — A sada da pređemo u završnu fazu našeg izlaganja; o porezima, pojam, koji smo već neposredno provlačili kroz naša izlaganja, pa ćemo ga ovđe iznjeti samo u glavnim crtama.

4. POREZI

A. Pojam i razlozi za porez

Premda neke države imaju razmjerno vrlo velike prihode od svojih dobara (domeni) ili od svojih preduzeća (kao n. p. Pruska), ipak svi ti dohotci nedostaju za pokriće državnih potreba. Otuda je nastala potreba da i državljani ovaj ostatak pokriju svojim prinosima. Ovi prinosi državljanâ zovu se porezi, čija visina je zakonom određena. Porezi su dakle, zakonom utvrđeni podatci, koje državljani daju državi od svoga posjedovanja.

¹²⁾ J. Rul, op. citat.

¹³⁾ Živojin Perić: Gradansko prav. Specialan deo: Stvarno pravo.

¹⁴⁾ J. Rul, op. citat.

Razlog zašto je došlo do naplaćivanja poreza, jasan je. Da bi se podmirile izvesne zajedničke potrebe, gde ne može u napred da se odredi, koliko treba da padne na pojedina lica, od ovih rashoda, što ih ona prouzrokuje. Zato Pavao Leroy — Beaulieu s punim pravom kaže: „Nezavisno od uštede svakog pojedinca i obitelji, treba da i država u ime cijelog naroda ima u neku ruku zajedničku štedionicu iz koje će povećati opštu imovinu državljana i usavršavati sretstva za narodnu privredu. Ako istražujemo u čemu se kulturna zemlja razlikuje od barbarske, vidjet ćemo, da je ta razlika baš u tom, što kulturna država daje veliku vožnost svim općim sretstvima privrede, koje se mogu stvoriti samo zajedničkom narodnom štednjom u obliku poreza“....¹⁵

B. Porez sa gledišta finansiskog i ekonomskog.

Pri određivanju poreza treba paziti na razne momente. — Sa finansiskog gledišta treba nastojati, da se pribere uvijek toliko podataka, koliko to iziskuju državne potrebe. Ali s druge strane nsmije se nikako smetnuti s uma narodno-gospodarski momenat t. j. da se narodno gospodarstvo suviše ne pritisne. Dakle, narodno gospodarstvo i finansije stoje u vrlo tijesnom savezu: posljednje crpe iz prvoga. Zato o napretku i procvatu narodnog gospodarstva ovisi i napredak finansija. Zadatak finansijske znanosti ne stoji dakle, u tom kako će naći put do krajnjeg novčića platiočevog, već u tom da porezi budu što pravednije razrezani i na što jačoj bazi povjerenja. Zbog toga da se zadovolje i državne potrebe i onih koji moraju plaćati treba da bude sistem što savršeniji.

U svome klasičnom djelu: „Bogastvo naroda“, izložio je Adam Smith četiri osnovna zahtjeva svakog poreza:

1) Podanici svake države dužni su donositi za vladine troškove koliko god mogu prema poreznoj snazi t. j. srazmjerno prema dohotku, što ga uživaju pod zaštitom države.

2) Onaj dio poreza, što ga svaki pojedinac ima plaćati, mora biti stalno određen, a ne samovoljan.

3) Svaki porez treba pobirati u ono vrijeme i na onaj način, kada i kako se čini, da bi porezovniku bilo najzgodnije.

4) Svaki porez treba da bude tako zasnovan, da se narodu uzme što manje novca.

¹⁵) Paul Leroy — Beaulieu: Finansijska znanost I, str. 160.

Najveći dio kasnijih ekonomista pridružuju se ovim oznakama, i u nazoru, da je porez dio, koga je dužan svaki državljanin dati državi za izdržavanje, kao i u nazoru, kakvi imadu biti porezi.¹⁶⁾ Sve se četiri oznake u istini smatraju, kao pravi aksiomi nauke o porezu. 6 ostalih sistema najsavršenije zahtjeve su postavili. Adolf Wagner i Rene Stourm, koji se u glavnom poklapaju na ovim.¹⁷⁾ I zato je pravu definiciju poreza stvorio najprije Adam Smith, jer se je postavio na praktično gledište, s kojega je ujedno dobro odgovorio, kakav mora biti pravi porez, da izvrši jedinu svoju zadaću: da u istinu podmiri državne potrebe. —

C. Porez sa gledišta istorijskog i znanstvenog.

Danas ne možemo ni zamisliti jednu zemlju bez poreza. Međutim, ovako savršeni porezni sistemi nisu vladali od uvijek. Razvoj poreznog sistema, išao je uporedo sa stvaranjem privatnog vlasništva, formiranjem društvenih zajednica i stepenu njihove kulture i civilizacije.

Najpristiji porezni sistem, u kome je ličnost i poresko lice i poreski predmet je čista *glavarina*. Glavarina u pravom smislu riječi, naime kao porez apsolutno jednaki za svakoga nalazimo samo u prvom zametku društvenog i državnog života, kod početka formiranja društvenih organizacija, dakle još kod poludivljih plemena. I u našem izlaganju o postanku privatnog vlasništva, kao i značaju vlasništva sa ekonomskog gledišta istakli smo, da samo na posve niskom stupnju kulture postoji u istinu među ljudima više ili manje potpuna jednakost u posjedovnim i privrednim sposobnostima, a pojam koristi, potpuno isčezava. Stoga se svi porezi i nalaze u zemljama zaostalim u privredi, gdje u imovnim odnosima ne postoje velike razlike.

U staroj Grčkoj plaćala se glavarina još koncem VI. stoljeća pr. Hrista, a u Kitaju je prestala pod prošlom dinastijom¹⁸⁾. U našim narodnim pjesmama spominje se glavarina kao vrsta

¹⁶⁾ Adam Smith, spomenuto djelo.

¹⁷⁾ René Stourm: Općeniti porezni sistemi.

A. Wagner: Finanzwissenschaft.

¹⁸⁾ Rousseau: Razmišljaji o poljskoj vladi, op. cit.

¹⁹⁾ Häckel: Budžet, op. citat.

²⁰⁾ Häckel: op. citat.

turskog harača, a danas nema naravski prave glavarine nigdje u kulturnom svijetu.

Srednji prelaz između prave glavarine i istinskog poreza na prihod je tk. zv. klasni porez. Ovdje se u nekoliko bar do vodi u vezu veličina poreza i zavisnost sa poreskom sposobnošću. Po svome prvobitnom obliku ovaj porez je u vezi sa staležom, odnosno društvenom klasom, kojoj pripada poreski obveznik.¹⁹⁾ Tako je u Francuskoj pod kraj vladavine Luja XIV uведен ovaj oblik poreza sa dvadeset i dva društvena stepena. U prvom je bio kraljevski prestolonaslednik, pa su dolazili razni staleži od dostojanstvenika, do seljaka i za svaki razred je postojala norma glavarine. Slično je uveo i ruski car Petar Veliki 1722 god.²⁰⁾

I dok se klasni porez zadovoljava približnom procjenom poreske sposobnosti poreskih obveznika, suština je pravog današnjeg poreza na prihod, što se nastoji oporezovati svaki pojedinac, prema njegovoj poreskoj sposobnosti. Kao mjera sposobnosti služi prihod, razumiye se godišnji prihod od kapitala, zemljišta, zgrada, radnje i trgovine, i u opšte od koga bilo zanimanja, kome je izvor za dobit. Prema tome imamo danas čitavu mrežu poreza, čiji je oblik, naziv i veličina, zasnovan na zakonskoj podlozi svake zemlje, o čemu nije mjesta da ovdje govorimo.

Engleska je prva evropska država, koja je uredila svoje javno gazdinstvo, pa je još 1692 god., zajedno sa katastrom, uvela zemljarinu, kao glavni i osnovni porez. To je bez sumnje i bio jedan od uzroka, zbog koga je natkrilila ostalu Evropu, naročito sa gledišta finansijskog i narodno-gospodarskog. — U Njemačkoj su uvedeni prvi neposredni porezi već u 15 stoljeću i to u Pruskoj, a u druge njemačke zemlje glasovitom politikom svoga carinskog saveza. U Francuskoj je položio temelj, današnjem porezu Vaubau početkom 18 stoljeća, a praktičnu primjenu je dobio tek početkom 19 stoljeća, na načelima, koje su postavili Proudon, Say i Stourm.²¹⁾ — U našim krajevima van Srbije uvela je općenite poreze austrijska vlada, koji su u Hrvatskoj uzakonjeni na saboru u Budimpešti 1868.²²⁾ Međutim, danas su ustaljeni za sve krajeve zakonom o neposrednim porezima od 8. februara 1928 god.

¹⁹⁾ Proudon: Teorija o porezu.

²⁰⁾ Say: Demokratsko riješenje pitanja o porezima.

²¹⁾ Stourm: Općeniti porezni sistemi; O proračunu.

²²⁾ Vrbanić: Osnovi političke ekonomije.

Na kraju ovoga poglavlja moramo još naglasiti, da je zemljarina danas najrašireniji i najpoznatiji porez. Razloge za ovo smo detaljno opisali pri našim razlaganjima o vlasništvu, gdje smo vidjeli, da do nedavna nije bilo znatnije imovine od zemljišnog posjeda ni drugog većeg dohotka nego što je prihod od zemljišta; dalje, da su zemljišta i prava na njima postala glavni objekat hipoteke, a time i kreditna osnovica.

Gotovo u cijeloj Evropi propisana je zemljarina na osnovu čistog katastarskog prihoda zemljišta, pa je sada razumljivo, koliko važnost ima katastar za pravedno i pravilno oporezivanje, a time za normalan tok javnog ili državnog gazdinstva, kao i za javnu izmjenu dobara i realnog kredita.

Sa ovim sam završio naše skromno izlaganje o vlasništvu. Nastojao sam da budem što kraći, pa sam mnoge pojmove dijelom skratio, dijelom potpuno izbacio. Ali sam jedno siguran: onu pravu važnost vlasništva kroz baštinu i poreze, kao i ono gledište na njegovu ulogu u kulturnom napretku čovječanstva i njegovom istorijskom razvoju, ja sam dovoljno ispoljio, upravo onoliko koliko sam i osjećao. Osim toga sam sa ovom malom raspravom imao namjeru, da otvorim niz pitanja, koja duboko zadiru u našu geodetsku struku, a o kojima se je bar do sada malo govorilo i da priložim jedan mali obol njenoj važnosti i značaju u kulturnom životu.

Poljašević Stanko, viši kat. inspektor

Poštovana gospodo i kolege!

Dozvolite mi, da u prvom pogledu izručim kolegijalne pozdrave svih kolega naše Sarajevske sekcije i molim, da bi mi poklonili svoje strpljenje iz mojih opažanja kroz dugi i dugi niz godina moje delatnosti u službi Države i naroda.

Mi ovamo u divnoj Bosni i kršnoj Hercegovini imamo sasna druge prilike, što se tiče katastra u opšte, nego li u drugim predelima naše ljubljene domovine Jugoslavije.

Samo onaj, koji je služio u našim krajevima i naši inspicirajući organi imaju čist i jasan pojam našeg katast. stanja i moja svrha nije ovde, da se upuštam u detaljna razlaganja, jer bi to vodilo na dugačko i na široko. Dosta je gospodo i kolege,